

Nedemascabilitatea măștilor

Nu doar naturii, ci și zeilor le place să se ascundă. De ce nu i-ar plăcea atunci omului ascunderea? Cel mai ușor le merge, desigur, zeilor. Oricum nevăzuți și aflați, se pare, în permanentă îndepărtare, din înălțimi, când vor sau când sunt supărați pentru ceva, ei își întorc pur și simplu fața... și gata... nici nu se mai zăresc... Astfel pot apoi, lucra, desigur, și mai netulburați spre legitimarea bunului lor plac.

Spre deosebire de zei, nici natura și nici omul nu pot deveni însă complet invizibili. De aceea, pentru ei „întoarcerea feței” trebuie să mai însemne și **schimbarea înfățișării**. Deci ceva ce rămâne totuși în câmpul și domeniul vizibilului. Prin urmare, până ce zeii **sunt** cu adevărat tocmai ca ne-văzuți-fiind... cameleonul, de exemplu, trebuie să se ascundă privirii în așa fel, încât el să **se vadă** exact ca și cum nu ar fi.

Dar, numai pentru om: a ne ascunde și „a ne preface înseamnă a ne cunoaște pe noi înșine” (Fernando Passoa). Cu toate mizele, foloasele, riscurile și eșecurile unei asemenea cunoașteri. Care se poate deci foarte bine și rata, și care, de aceea, este chiar periculoasă. Prin urmare, celui care se preface, celui care se ascunde, nu-i place să i se ascundă la rândul său și lui ceva... Altfel spus, prefăcătoria naște iscodire, iar iscodirea produce noi și noi prefăcătorii. În care ne cunoaștem și ne și ratăm deopotrivă.

Masca aparține acestei cunoașteri și acestei ratări. Pe care – încă și deja – nu le înțelegem poate deloc. Iar acest lucru devine cu atât mai adevărat și efectiv cu cât numim mai insistent orice acoperire drept „mascare”... și drept „măști” niște ustensile cosmetice sau instrumentele „ludice” ale balurilor.

Nimic nu poartă însă mai adânc problematicitatea acestei comprehensiuni decât neînțelegerea care se află – deja în cuvânt și în nume – la originea ei. Căci termenul „mască”, cu care limbile „culturale” – de la cele latine și germanice, până la cele slave – numesc fenomenul ei, fixează și exprimă deja o anumită **prăpastie hermeneutică**. La originea lui se află un cuvânt arab – *mashara* – care înseamnă însă tocmai „glumă”, „derâdere” etc.¹ Arabii s-au întâlnit cu fenomenul măștilor probabil în timpul cuceririlor lor din Africa de Nord și Asia Centrală, ca fiind o tradiție care la ei dispăruse deja și pe care de aceea nici nu l-au mai înțeles, lucrul părându-le astfel ceva caraghios, demn de luat în derâdere ori pur și simplu distractiv. Termenul a pătruns, se pare, în limbile europene prin mijlocire turcească, prin Balcani dar și prin orașele comerciale

¹ Vezi: Kluge, Fr.: *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache*, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1967.

italiene. Iar aici a și găsit – în creștinismul care s-a manifestat extrem de hotărât împotriva oricăror forme de ritual pre- și necreștin – un teren deosebit de fertil, el răspândindu-și practic peste tot expresia lipsei sale de înțelegere. Astfel „masca” a devenit aici într-adevăr ceva ce este și rămâne un fel de „util” al carnavalelor, al obiceiurilor populare ciudate și exotice, al balurilor, al cosmeticienilor, al jefuitoarelor și al trupelor speciale de intervenții.

În și împreună cu această devenire, masca trece acum drept **față falsă**. Adică drept ceva ce, față fiind – **arată**... iar falsă fiind – **ascunde**, distorsionează sau/și înfrumusețează ceva. Tocmai arătându-se, masca ascunde deci – la față – ceea ce este real și ca atare este adevărat. Prin urmare, ea induce în eroare și produce rătăcire. Împotriva lor – atunci când eroarea și rătăcirea devin deranjante sau de nesuportat – se impune deci pur și simplu: **de-mascarea**. Demascarea apare astfel ca una din căile privilegiate ale ajungerii la adevăr și la real. Prin distrugerea măștii ca față. Pentru a ajunge astfel la „persoană”.

Numai că și *persoana* este mască. Cuvântul clasic latinesc, de origine etruscă – *persona* – însemna și el tocmai mască (de teatru) și apoi personaj (teatral). Care este deci personificat printr-un procedeu de preluare ce niciodată nu poate însemna totuși identificare completă.² Niciodată nu putem identifica, arăta identitatea deplină a actorului prin rolurile – prin măștile rolurilor – sale.

Nici în continuare nu știm deci mai nimic despre faptul că de unde și cum anume să înțelegem masca și originea, proveniența ei! Este totuși limpede deja, că pentru această înțelegere trebuie să mergem mult mai departe și mult mai adânc decât derâderea *masharei* ... sau reprezentarea scenică antică. Căci nașterea măștilor se leagă încă de **existența tribală**, mai precis de faimoasele „**societăți secrete**” ale comunităților așa-zis primitive și de **inițierile** practicate de ele.

Pare general admis de către etnologi, antropologi și de către istoricii religiilor, că inițierea în general – și cea ritualică în special – este calea **comunicării**, respectiv a ajungerii la lucrurile „ascunse”. Ei studiază amănunțit riturile inițiatice, practicile și variantele lor, simbolurile legate de ele... încercând să descifreze totodată și sensul și semnificația lor profundă (și, desigur, „ascunsă”). Ce-i drept, ei cercetează astfel inițierea tocmai **fără secret**, adică tocmai fără realizarea faptului că inițierea a fost, este și va rămâne o formă **specifică** de transmitere și de comunicare legată de **secret**. În și prin care – numai! –, secretul este comunicat chiar **ca secret**. Adică numai în mod asigurat, treptat și însoțit de încercări și probe.

Însăși nașterea inițierii se leagă, de aceea, de nașterea secretului, prin urmare inițierea și secretul sunt de fapt congenitale. Chiar inițierile tribale și „riturile de trecere” – în care sunt deci implicați treptat majoritatea membrilor comunităților – se poartă și se organizează deja în jurul

² Vezi: Dauzat, A. – Dubois J. – Mitterrand H.: *Nouveau Dictionnaire Étymologique et Historique* Librairie Larousse, Paris, 1964.

unor secrete. Care sunt însă secretele întregii comunități, adică secrete ce cuprind și condensează specificul identității sale și a căror divulgare sau trădare – de exemplu comunităților concurente ori dușmănoase – periclitează forța acestei identități, afirmată, de altfel, și în raporturile cu mediul lor natural înconjurător. De aceea, cei încă ne-inițiați și cei care nu se dovedesc a fi apti a primi secretul inițierilor, sunt de fapt excluși din viața publică propriu-zisă și pe deplin demni a comunității.³

Analizate din punctul de vedere al secretului, faimoasele „societăți secrete” ale triburilor societăților „primitive” se nasc și se legitimează pe acest teren, fecundat deja de secretul inițierilor tribale. Ele exprimă însă un grad, un nivel mai ridicat, mai elaborat și mai profund de conștientizare în raport cu secretul însuși. Și tocmai în acest context și orizont are loc și acea schimbare de direcționare și de orientare – dar și acea consolidare – care caracterizează și particularizează aceste societăți. Adică, faptul specificării, **deosebirii** și **superiorității** lor în cadrul și interiorul comunităților.⁴

Inițierea practică de ele devine astfel nu numai un procedeu de însușire a unor cunoștințe și aptitudini prin posesia cărora inițiatul **se înserează** în comunitatea mai extinsă a tribului ca membru responsabil al ei, ci ajunge și la un statut ontologic **particular** și **superior**, devenind membrul unei grupări specifice și superioare care deja nu numai **păstrează**, dar și **transcende** tradițiile și tabuurile comune, ridicându-se astfel la înălțimile legiuitorului, adică la cele ale inventatorului și impunătorului legilor și a regulilor de tot felul.⁵

³ *Vezi*: Van Gennep, Arnold: *Riturile de trecere* Iași, 1996, p. 26 - 28.

⁴ Nu întâmplător remarcă antropologii și istoricii religiilor asemănarea, continuitatea dar și aprofundarea, care leagă inițierile practicate în cadrul societăților secrete de cele tribale sau de cele „de trecere”. Problema care le rămâne însă inexplicabilă, este tocmai „nașterea” secretului lor. *Vezi* și Mircea Eliade: „*Societăți de bărbați*” și *societăți secrete* În: E.M. Eșeuri București, 1991, p. 286-291

⁵ În majoritatea cazurilor, societățile secrete au și rolul unui „for legislativ” și „tribunal”, adică a unui for de judecată a cărui reguli și legi sunt impuse tot de ei. Însemnătatea lor în reglementarea vieții comunității este deci enormă. Dar noul nivel și noua calitate a raporturilor societăților secrete față de secretul însuși, atrage după sine și un nou raport față de tradiție și față de modurile sale comune de devenire și de transmitere. Aceasta desigur se reflectă și în procedurile inițierilor lor. În fond, inițierea ca transmiterea treptată a secretului – însoțită deci de încercări și de interdicții și legată de condiționări exclusive –, care prevede și pedepsirea oricărei comunicări ale secretului care ar avea loc **în afara** inițierii însăși, fixează procesul comunicării secretului ca secret, tocmai ca reprezentând doar *propria ei reluare și repetiție*. Ea tinde, prin aceasta, să asigure și condițiile cele mai „purificate” pentru păstrarea și transmiterea nemodificată și nealterată a unei tradiții. Astfel, inițierea înseamnă nu numai asumarea unei sarcini hermeneutice mai explicite în raport cu tradiția, dar și conștientizarea – prin conștientizarea riscului, imanent secretului, de a fi trădat ori divulgat – pericolului denaturărilor care pot avea loc pe căile devenite comune ale transmiterii tradițiilor. Cuvintele românești „tradiție” și „trădare”, mai poartă încă – prin coapartența etimologiilor – și acea convergență a lor, care este trecută cu vederea chiar și de către cercetători de talia lui Hans-Georg Gadamer (*Vezi*: *Igazság és módszer* Budapest, 1984, Cap. III.) sau Kristóf Nyiri (*Vezi*: „*Tradition*” and Related Terms În: *Doxa*. Budapest. 1988. Nr.1-2. și *A hagyomány filozófiája* Budapest, 1994). Căci, cuvântul latinesc *trado*, de unde provine și *traditio*, înseamnă în același timp și deopotrivă atât transmitere, cât și – prin legătura lui cu *traho* – trădare. (*Vezi*: A. Ernout – A. Meillet: *Dictionnaire étymologique de la langue latine* Paris, 1937). Ori, transmiterea secretului **în afara inițierii** este tocmai sau trădarea sau nimicirea lui prin „degradarea” divulgării. De aceea, ritualurile inițiatice sunt produse, de fapt, și în primul rând, de către secretul însuși și nu neapărat de către natura „religioasă” ori „sacrală” a conținuturilor transmise. Secretul însuși, prin natura lui de secret, solicită ca transmiterea lui ca secret să se realizeze în condițiile **garanției** păstrării sale viitoare **asigurate**, deci pretinde și observarea

Însă, pentru a se putea impune și pentru a putea fi recunoscute și legitimate, secretele lor trebuie să se și „manifeste”, să se și efectiveze cumva! Iar această manifestare trebuie să fie și ea, evident, una particulară. Căci manifestarea secretului nu poate însemna nici dezvăluirea și nici diluarea lui printr-un proces de extindere superficială, necontrolată, neobservată și neatentă a inițierii. Dimpotrivă, pentru a fi recunoscut și legitimat, secretul trebuie „arătat” și „purtat” în sfera publică tocmai și în primul rând **ca secret**, adică exact **în lipsa** „conținuturilor” sale determinate.

Ori, la originea lor, **măștile** „poartă” chiar această caracteristică și esență de a fi purtătorul **în public** al secretului **ca secret**, adică purtătorul în public al **forței categoriale**⁶ a secretului. Secret pe care îl „arată”, desigur, pe de o parte, în puritatea **golului** lui, dar, pe de altă parte, într-un mod condensat, **senzorial-sensibil** și **impunător**.⁷

Pentru secret masca nu este deci deloc înfățișarea lui eventuală sau pur ocazională-festivă, ci, dimpotrivă, tocmai **modalitatea necesară a arătării de sine!** De aceea, între secret și mască există o relație de co-originaritate esențială: secretul **fără** mască nici nu ar fi secret, iar masca **fără** secret ar rămâne – în cel mai bun caz – pură enigmă sau pură simulare ori disimulare.

În și pentru secret și pentru cel care ajunge a fi deținătorul său, masca nu este deci doar o „altă față” sau o „față falsă”, ci este tocmai o **față nouă și necesară**. Adică este fața propriu-zisă a secretului, dobândită în și prin inițiere. De aceea, masca este rezultatul inițierii, adică este rezultatul și simbolul nașterii noului statut al noului subiect născut și forjat și el pe acest parcurs. Noul născut, re-născutul și născutul din nou în inițiere, are un nou nume, un nou statut, un nou comportament etc. dar și o **nouă față**. Noua față se dobândește însă în secret, prin secretul inițierii și, de aceea, ea va și rămâne în permanență **legată de secret**. Ea va **ascunde**, dar, ca față, va și înfățișa – adică va și **arăta** – tocmai și în primul rând secretul ca secret și **nu** „conținutul”

graduală și verificarea – prin încercări și probe – a aptitudinilor și a calităților de demnitate la confidență, de către o autoritate născută – și ea – în mod immanent în el. Adică pretinde și produce un ritual gradat și impunător. Ca și în cazul misterelor, probabil că și aici tot secretul este deci acela, care conferă inițierilor de diferite feluri și orizontul sacralității lor tocmai – și – prin „arătarea” imensității atotputerniciei lui. Oricum: ritualul însuși nu poate produce, ci doar re-produce secretul ! Secretul însă, pentru a putea fi comunicat – într-un mod asigurat, de aceea treptat și încercat – trebuie să producă și ritualul (inițierii) propriei sale întăriri. Nu este mai puțin adevărat nici faptul că inițierea conduce, în același timp, nu doar la însușirea „conținuturilor” secrete transmise, ci și la relevarea forței categoriale a secretului ca atare, pe care o înfățișează tocmai în dimensiunile „sacrale” ale imensității atotputerniciei ei.

⁶ Cu privire la „forța categorială a secretului” *Vezi* mai amplu lucrarea noastră: *Fenomenologia existențială a secretului – Încercare de filosofie aplicată* Paralela 45, Pitești, 2001.

⁷ În ciuda acestui fapt, de regulă, problema „etnologică” și „antropologică” etc. a măștilor, este tratată fără tematizarea legăturii lor cu secretul, deși ea – poate – ne-ar putea ajuta și la traversarea unei distanțe hermeneutice, care între timp – probabil și sub influența creștinismului – a și devenit prăpastie. *Vezi* Frobenius, Leo: *Masken und Geheimbünde Afrikas* În: *Abhandlungen der Kaiserl. Leopold.-Carol. Deutschen Akademie der Naturforscher* Bd. 74. nr. 1. Halle, 1898; dar și Lévi-Strauss, Claude: *La voie des masques* Paris, 1979 și *Antropologie structurală* București, 1978.

lui. Deci forța și puterea secretului și a legăturii cu el! Noua față va fi prin urmare în mod „necesar”: mască.

În mască, secretul chiar se înfățișează deci, și, invers, în mască se înfățișează chiar secretul. Ea este de aceea **publicitatea** secretului ca secret. „Publicitatea” măștii nu ne poate însă induce în eroare: aparține în totalitate secretului. Masca își poartă și erupe astfel întregul proces al confecționării sale secrete, în ea și în jurul ei plutind în permanență și în mod sensibil-impunător imaginea, experiența, trăirea, extazul și puterea secretului și a inițierii.

De aceea, deși purtarea-prezentarea lor are loc în condiții ritualice precise, ceremonialul se organizează totuși propriu-zis și în întregime în jurul măștilor. Muzica, cântecul, dansurile și restul comportamentelor ritualice etc. nu fac decât că explică, povestesc și aduc la act tocmai secretul – ca secret – al măștilor. Prezentarea măștilor nu se constituie astfel nici într-un proces propriu-zis de inițiere și nici într-o reprezentare pur „artistică” sau pedagogică, ci face doar vizibilă și evidentă puterea secretului lor. Secretul nu se „extinde” deci în acest ritual, ci doar se arată și se efectuează tocmai ca secret fiind. În masca purtată public – dar și în „spatele ei” – secretul se efectuează, „influențează” și... tace în frenezie.

Masca poartă de aceea – în interiorul dar și în exteriorul ei – și **opunerea activă la accesibilitatea sa**. Din ea iradiază deci și **interdicția** immanentă, reprezentată și prezentată – adică efectiv purtată – a secretului. Desigur, în primul rând, interdicția divulgării și cea a accesării lui neavizate și necontrolate. Masca nu dorește deci doar să se **ascundă** recunoașterii fețelor și conținuturilor „adevărate”, ci vrea tocmai să fie **recunoscută** în public în excepționalitatea, adică în secretul ascuns al puterii și forței sale. De aceea, purtarea măștilor nu este nici un simplu „spectacol de rebusuri”, pe care spectatorii ar fi invitați să le accepte sau chiar să le „rezolve”. Dimpotrivă, ceremonialul purtării măștilor transmite tocmai interdicția „ghicirii” și cunoașterii lor. Măștile poartă și arată deci funciarmente și **interdicția** proiectată ca „termen mediu” între ascundere și manifestare.

Prin aceasta și de aceea, măștile reprezintă și o dislocare, o de-fixare și o dinamizare a interdicțiilor. O de-fixare și o dinamizare prin care interdicțiile sunt aduse într-o stare, într-o situație de abstracțiune și de „plutire”. Interdicțiile interioare și inerente secretului și cele exterioare, publice și comune, se strâng laolaltă și **se concretizează**, se coagulează, de fapt, în mască tocmai printr-o **abstracțiune** care este construită de către secretul însuși. Prin secretul lor, măștile – ca purtătoare obiectuale, dar secrete ale interdicțiilor – poartă și duc interdicțiile până la granița limitelor lor. Ele propulsează astfel și secretul – fiind la rândul lor și ele propulsate de către secret – tocmai **deasupra** interdicțiilor. Nu este deci vorba aici doar despre pragmatica

faptului că în secret orice interdicție poate fi încălcată..., ci despre aceea că devine însuși în puterea secretului de a putea încălca și transgresa – chiar în public – orice interdicție publică.⁸

În tematica măștilor ne aflăm astfel și în fața unui „model” în care – în ciuda prăpastiei hermeneutice – devine totuși „vizibilă” atât co-apartenența originară a interdicțiilor interne și a celor arătate (publice) legate de secret, dar și rădăcina lor comună, originată în secretul însuși. Faptul că ele – istoric vorbind – își pierd treptat „sacralitatea”, fără a pierde însă „între timp” și orizonturile lor categoriale legate de secretul însuși, s-ar putea poate constitui într-o ipoteză – dacă nu chiar într-o dovadă – că în fond nu sacralitatea ca atare induce secretul, ci, dimpotrivă, secretul este acela care, simultan, își confecționează, produce și poartă și „masca sacralității” forței sale intrinseci.

De aceea, chiar când nu se poartă, măștile sunt și trebuie ținute vii. Ascunse de ochii, de practicile și intruziunile ne-inițiaților, și puse la adăpost în fața intemperiilor, măștile sunt, de aceea, de-a dreptul hrănite și îngrijite regulat și respectuos-ceremonios. Iar arta lor secretă, adică măiestria și expresivitatea lor „artistică” secretă, atinge și ajunge tocmai la exprimarea evidentă a acestei „vieți”. „Viață” pe care – împreună cu secretul lor și în pofida pierderii conținutului și „mesajului” lor originar – măștile o iradiază totuși neconținut, chiar în condiții și împrejurări cu totul străine esenței și sensului lor propriu-zis și primordial. Deci chiar într-un muzeu sau în cadrul unei expoziții „antropologice” ori artistice... măștile poartă și iradiază viu, grăitor și dinamic, secretul lor deja definitiv amuțit. (Vezi ilustrațiile anexate.)

De aceea, strict vorbind, măștile sunt și rămân ne-demascabile. În ele și în „spatele” lor niciodată nu se află și nu „găsim” nici „adevărul” și nici „realitatea” ci – totdeauna! – doar **secretul**. Adică ceva ce de fapt, nici nu le este separat și așezat apoi, pur și simplu „în spate”... În măști și în acest „spate” a măștilor... se află și ne sfidează deci totdeauna ceva, ce mai trebuie – prin efort – **asumat**.

Iar așa-zisele „măști” care, prin urmare, sunt într-adevăr descifrabile și demascabile din exterior, nu sunt în fond decât prefăcătorii, minciuni și/sau jocuri ale „cunoașterii și pierderii de sine”. Acoperind – mai mult sau mai puțin vinovat – nu atât adevărul, ci mai degrabă sinceritatea. Sau devenind niște instrumente – fețe – utile și „prea umane” ale deconșionării și deconectării ocazionale sau ritualice. Provenind deci din cu totul altfel de rădăcini antropologice – la fel de solide și respectabile de altfel – dar care, poate, se maschează doar... în „masca” măștilor.

⁸ În urma inițierii și a ceremonialului ei membrii societăților secrete, de regulă, dobândesc sau își arogă, de exemplu dreptul de a dispune – și simbolic – de bunurile altora, adică, dreptul la furt, dar și dreptul la violență fizică etc.

Anexe – Ilustrații

1. Mască pictată

2. Mască africană

3. Mască africană

4. Mască maură

5. Mască mozaic (Mexic)

6. Mască (America de Nord)

7. Mască vampir